Ђуро ЋЕТКОВИЋ

Земљорадничке задруге и промет пољопривредних производа

Слабости које се јављају на тржишту пољопривредних производа уопште, а које се испољавају, углавном, у великој разлици између откупних и малопродајних цијена, великој диспрпорцији у формирању нивоа цијена између појединих подручја, у необухватању свих тржних вишкова пољопривредних производа и у недовољној снабдјевености потрошачких центара, нарочито су наглашене на тржишту у нашој Републици. Томе је разлог изразито ниска пољопривредна производња и слабе саобраћајне прилике, не искључујући, притом, и неке субјективне слабости. Па ипак и уз помањкање ова два битна услова — предузимањем извјесних организационих и других мјера на тржишту пољопривредних производа уопште ријешиће се основни проблем тржишта и у нашој Републици. Савезно извршно вијеће недавно је донијело низ прописа из области промета пољопривредних производа. Мјере које се већ предузимају, и које ће бити предузете, немају привремени карактер. Ради се о стварању основе за перспективније рјешавање питања тржишта, о изградњи система, односно такве организације промета пољопривредних производа, која ће утицати како на стварање најповољнијих услова за снабдије потрошача тако и на развој пољопривредне производње с којом промет пољопривредних производа чини органску цјелину. Због тога су у донесеним прописима односно мјерама које ће се предузети на бази њих, заступљени сљедећи принципи:

— непосреднија веза између земљорадничких задруга и пољопривредних добара са организацијама за снабдјевање потрошачких центара;

— свођење посредника у промету пољопривредних производа на најважнију мјеру и

— концентрација понуде и потражње, ограничење и постепена ликвидација сељачких пијаца.

Нови прописи су одредили улоге сваком ко се јавља као фактор у промету пољопривредних производа. Основна улога у откупу припада земљорадничким задругама, којима прописи обезбеђују скоро искључиво право откупа. Нови прописи су још јачи потенцирали њихово право које им је дато прије двије и по године, доношењем прописа којима је практично откуп пренијет на њих. Тиме је створен предуслов за отклањање стихије у откупу, што претставља почетну фазу борби за сређивање тржишта. Па ни онда када су практично учињени први кораци на сређивању тржишта, није се гледало на преношење откупа на задруге само са становишта рјешавање проблема тржишта, него се на откуп гледало и као на инструменат који ће помоћи задругама у извршавању њиховог основног задатка — унапређења и реконструкције пољопривредне производње у правцу стварања социјалистичких односа на селу. Задруге се, за разлику од трговинске мреже, укључују у промет пољопривредних производа са сврхом да се кроз тај промет, уз предузимање одговарајућих организационих мјера, омогући унапређење пољопривредне производње. Има случајева да се на откуп преко задруга не гледа са овог становишта, него врло уско, искључиво са становишта тржишта; наиме, колико је задруга тренутно способна да одговори свом задатку у овој области промета, не гледајући чак ни на перспективно рјешавање проблема тржишта. Посљедица је тога извјесно неповјерење и сумња у способност задруга, у првом реду од стране трговинске мреже, а онда и од других фактора, истина у мањој мјери, али то све чини да се задругама не пружа потребна помоћ да би се што прије оспособиле за овај посао.

И поред озбиљних недостатака земљорадничких задруга у промету пољопривредних производа, у посљедње двије године се осјетио знатан корак напријед у овој дјелатности. Са малим изузетком, у прошлој години откупом и прометом пољопривредних производа бавиле су се скоро све задруге. Највећи број њих постигао је и видне успјехе. Обим откупа је у цјелини порастао и по вриједности и количински. Вриједност откупљених производа порасла је са 807 милиона у 1956 години на 1.041,1 милион, или за 24,4%, док је реализација производа порасла са 1.038,7 милиона на 1.303 милиона, или 25%. Због пораста цијена извјесних производа, ови подаци не дају јасну слику пораста. Такву слику, као и структуру промета, дају подаци о физичком обиму откупа неких пољопривредних производа, који углавном, претстављају главни предмет откупа задруга:

Обављени откуп (у количини)

производ	јед. мј.	1956	1957	повећање	смањење
крупна стока	ком.	3.047	4.986	63%	
ситна стока	„	37.799	63.596	68%	
вуна	кгр.	106.369	144.964	33%	
кожа	„	131.751	160.515	21,8%	
сир (меки)	„	76.754	81.723	6,4	
кајмак	„	4.513	9.428	53%	
јаја	ком.	778.974	1,024.848	23,9%	
пасуљ	кгр.	25.594	31.968	20%	
кромпир	„	788.034	612.072		28%
остало поврће	„	640.365	765.274	19%	
љековито биље	„	918.194	615.150		34%
шумски плодови	„	809.231	1,049.400	24%	

Из предњих података уочава се пораст откупа стоке и сточних производа, повраћа (изузев кромпира), и шумских плодова. Смањење откупа кромпира је посљедица знатно нижих приноса у прошлој години, а донекле и недовољног ангажовања једног броја задруга. У бив. Срезу Никшић, напр., задруге су у 1956 години откупиле 12,8 вагона кромпира а прошле године, углавном због слабог рода, свега неколико стотина килограма. Међутим, неке задруге у бив. Срезу Иванград могле су да откупе далеко веће количине него што су откупиле Откуп воћа је био незнатан, јер је био слаб род. Примјера ради наводимо да су задруге у Срезу Иванград откупиле 1956 године 251,6 вагона док у прошлој години свега 64 вагона 75% мање. Слично је било и са осталим врстама воћа.

По вриједности откупа на прво мјесто долази стока са 28% учешћа у укупној вриједности откупљених производа, док заједно: стока, кожа и вуна, престављају 39,7% вриједности и откупа. На друго мјесто долазе шумски плодови — са 9,2% у укупној вриједности откупа, затим љековито биље — са 4,7% док остали производи учествују са нижим процентом.

И поред видних успјеха које су задруге постигле у промету пољопривредних производа, у њиховом раду има и озбиљних недостатака и слабости, које се морају што прије отклонити. Међу њима се истичу слиједеће: још увијек непотпуно захватање тржних вишкова на селу; недовољно вођење рачуна о квалитету производа који се откупљују, недовољна њихова припрема за тржиште и недовољно чување (сортирање, паковање итд.); катка-

да нереално одређивање откупних и продајних цијена, усљед чега настаје или губитак за задругу или се постиже неоправдано висока разлика у цијени и непостајање солиднијих и трајнијих пословних веза са трговинским предузећима и радњама.

Нормално би било да у условима ниске производње и дефицитарности тржишта, не постоји тржних вишкова пољопривредних производа на селу, које не би земљорадничке задруге захватиле откупом. Међутим, таквих случајева има, нарочито тамо гдје су задруге још неразвијене. Због помањкања кадра и потребних услова за рад, откуп неких задруга је ограничен на оне производе у чијем промету не постоји ризик и за које се без тешкоћа налази пласман. У том случају произвођач је принуђен да сам износи производе на пијацу, а ако је пијаца удаљена, он један дио тих производа мора да троши у домаћинству. Већ су сазрели услови, или се могу створити, да највећи број задруга не само обухвати постојеће тржне вишкове него и кроз уговоре о контрахирању или кооперацији са пољопривредним произвођачима повећа производњу с једне стране, а уговарањем с трговинском мрежом и индустријом обезбиједи пласман тржних вишкова задруге. Задруге су досада мало учиниле у том погледу. Често пута и тамо гдје постоје такви уговори са произвођачима, због недовољне организације, постоји опасност да задруга неће одговорити својој обавези према њима. Неке задруге у Општини Титоград имају овакве уговоре са индивидуалним произвођачима о испоруци поврћа. Иако је главна сезона почела, ове задруге нијесу склопиле још ни један уговор са трговинском межом, тако да постоји сумња не само да неће обухватити све постојеће вишкове на свом подручју, него чак ни оне који су уговорени.

По ставу неких задруга могло би се закључити да оне схватају да не треба склапати никакве уговоре унапријед и да ће купац сам доћи да тражи робу, као што је досада чинио. Међутим, и када би стање данас било такво, задруга као стварни носилац свих тражних вишкова не би смјела тако да ради, због стабилизације тржишта. Практично, ово ће довести до тога да сељак и даље износи своје тржне вишкове на пијацу, од којих један дио неће моћи да реализује, а самим тим негативно ће утицати на производњу у идућој години. На крају, ово утиче на даље подржавање сељачке пијаце што је у супротности са перспективом развитка тржишта пољопривредних производа.

Супротно овоме, један број задруга у сточарским подручјима постигао је знатан успјех у откупу стоке. Оне су већ спремне да на свом подручју откупе све тржне вишкове, па неки народни одбори општина оправдано захтијевају укидање сељачких пијаца стоке.

У циљу успјешнијег обављања откупа, задруге би морале, поред стварања основних услова, да измијене и саму организацију своје откупне мреже. Просто је немогуће да задруга може откупити све вишкове производа на једном једином мјесту —

у свом магацину. Оне морају организовати потребну мрежу откупних станица, а за извјесне производе можда би било потребно да имају и сабираче.

Због несразмјере потражње према понуди, тржиште пољопривредних производа је досада апсорбовало све производе, без обзира на њихов квалитет. То је утицало да се при откупу пољопривредних производа није водило довољно рачуна о квалитету производа, њиховом чувању и припремању за тржиште. Међутим, ситуација се измијенила, па су већ неке задруге имале врло лоше искуство са пласманом неких производа. То упућује задруге на то да морају, при откупу пољопривредних производа, гледати на квалитет и према њему плаћати робу, затим морају поклонити пуну пажњу сортирању и паковању робе. Тиме ће избјећи непотребни кало и растур и обезбиједити повољан пласман.

Задругама се дају озбиљни приговори на цијене. Често пута такви приговори имају мјеста, како у погледу откупних тако и у погледу продајних цијена, али не свуда, код свих задруга, како се често пута жели то уопштити. Сматрамо да није потребно упоређивати садашње стање у откупу са стањем како је било прије преношења откупа на задруге, када је због утркивања купаца, откупна цијена производа била у сталном порасту. Међутим, потребно је истаћи да у једном броју задруга стање у овом погледу ни данас не задовољава. Има случајева гдје се дају нереално високе цијене, тако да се на тржишту не могу постићи толике продајне цијене. То разумљиво доводи до губитка задруге, а с друге стране то не одговара нашој политици цијена уопште. Неке задруге немају одређене мјере у погледу продајних цијена, из чега проистичу велике разлике у цијени. Извјесни субјективни фактори утичу да постигнута продајна цијена није резултат економског дјеловања закона понуде и потражње, што је и овдје случај, те се у томе не може тражити оправдање за високе продајне цијене, односно за постигнуту разлику у цијени. Због оваквих појава на тржишту, договарање највиших откупних цијена за одређене производе, као и договарање највиших продајних цијена по којима ће те производе да продају задруге и пољопривредна добра, имаће прворазредан значај за регулисање цијена на тржишту пољопривредних производа. Досљедна примјена договорених цијена омогућиће да се оне у малопродаји формирају на једном реалном нивоу, а с друге стране — упутиће многе задруге да се више ангажују у откупу пољопривредних производа, јер је у много случајева лако постизана висока разлика у цијени, дестимулативно утицала на ангажовање појединих задруга у откупу.

Због општег стања на тржишту, а у првом реду због нестабилних цијена, задруге се нијесу бринуле да створе неке трајније пословне везе са трговинском мрежом. Углавном, такве везе су стварене од случаја до случаја. Између задруга и појединих предузећа створено је извјесно неповјерење, чему има довољно разлога. Није риједак случај да се странке не придржавају уговоре-

них обавеза, или да се уговори једноставно раскидају. У појединим случајевима иза овога се крију и шпекулативне намјере Дешавало се да предузеће, напр., склопи уговор са задругом о испоруци одређених производа, али у уговореном року не долази да преузме робу нити испуњава обавезу у погледу плаћања. Умјесто да га задруга тужи за оштету, предузеће тужи задругу због тога што је сасвим оправдано раскинуло уговор, и тражи накнаду штете на бази фалсификованих докумената о тобожној куповици стоке код других задруга, под неповољним условима, која у ствари није ни обављена. Такав однос ствара неповјерење и озбиљно кочи стварање солидних и трајних веза између задруга и организација које се баве прометом и прерадом пољопривредних производа.

Да би се задруге ослободиле ових слабости, треба у првом реду да побољшају свој кадар, а посебно кадар који ради на пословима откупа и промета пољопривредних производа. Зато већ постоје извјесни услови. Један број задруга је већ престао да обавља остали промет робе, и у том случају могу да способнији кадар, који је радио на овим пословима, упосле на пословима откупа. Такође је могуће, кроз организовање краћих и дужих семинара, приоспособности постојећи кадар, а убудуће треба ићи на темељитије школовање које не би дуго трајало, али које би било довољно да обезбиједи стручни кадар. То не треба да буде брига само задруга него и свих осталих фактора — задружних савеза, комора и органа власти.

Други узрок слабостима о којима је било ријечи, јесте помањкање материјалних услова, магацинског простора, — уређаја за смјештај, чување и транспорт пољопривредних производа. Задруге су могле, и поред помањкања средстава, знатно више да учине у погледу стварања ових услова. Међутим, чак ни оне задруге које су имале знатна средства, нијесу томе посветиле потребну пажњу. Чињеница је да је најмање средстава уложено у ову сврху, иако промет пољопривредних производа даје задругама углавном читав доходак који оне постижу у свом пословању. У прошлој години задругама је преостао од дохотка постигнутог промета пољопривредних производа, послије исплате личног дохотка и подмирења осталих обавеза, износ од 107,736.000 динара. Питање је колико је од ових средстава отишло на покриће губитака разних нерентабилних погона, што се управо и зна, него колико ће од преосталих средстава бити уложено у подизање магацина, набавку опреме, и слично, за потребе откупа пољопривредних производа.

Па, ипак, погрешно би било схватати да су та задружна средства довољна да подмире потребе задруга у овом погледу. Треба имати на уму да су постојећа средства сконцентрисана код једног малог броја задруга, а да највећи број њих такорећи нема

никаквих средстава. Због тога би било илузорно мислити да ће се овај проблем ријешити без улагања потребних средстава која би била дата задругама у виду кредита. Стога би било нужно да се потребна средства обезбиједе путем републичког инвестиционог фонда и фондова општина, обзиром на мале изгледе да ће инвестициони фонд федерације финансирати овако, по вриједности мале објекте.

Све ово указује да је задругама потребна далеко већа помоћ него што им је досада пружена. У првом реду њу треба да пруже пословни савези. Међутим, они још нијесу за то оспособљени. Најновији прописи су знатно измијенили њихову улогу у промету пољопривредних производа, постављајући их искључиво као посреднике за рачун задруга. Због тога се често чује приговор да је у нашим условима тиме онемогућен њихов рад. Уствари, стање није такво, иако за неке савезе постоје још увијек озбиљне тешкоће у пословању, па се чак поставља питање како да се одрже. Основни недостатак у њиховом раду јесте што још нијесу успјели да помогну задругама у организацији производње на задружном газдинству и на имањима индивидуалних произвођача, што би била полазна база њихове сарадње. Због тога су везе савеза и задруга врло лабаве, па се не тражи њихова помоћ чак ни у обављању оних послова гдје би она била неопходна. Не познавајући стање на тржишту, многе задруге прецјењују своје способности. Сасвим је нормално да задруге треба да иду непосредно на тржиште, али би било врло штетно, и за тржиште и за произвођача, ако би се због овог принципа заобилазили пословни савези у случају ако задруга није способна да без његове помоћи организује откуп и да нађе пласман свих тржних вишкова који постоје на њеном подручју. Због тога се дешава да пословни савез у Титограду није ангажован у промету пољопривредних производа, а задруге се у посљедњем тренутку боре како да пронађу купца за оне производе које су уговориле са произвођачима. Оваква тенденција, заобилажења савеза у случајевима гдје је њихова помоћ неопходна, може да буде исто толико од штете, колико је било својевремено штетно наметање обавезе задругама да послују искључиво преко пословних савеза.

Спровођење нових мјера у промету пољопривредних производа зависиће исто тако и од других фактора: народних одбора општина Главног задружног савеза, Пољопривредне и Трговинске коморе као и других фактора који су заинтересовани за рјешавање проблема унапређења и социјалистичког преображаја пољопривреде и рјешења проблема тржишта. У томе ће се успјети ако се између њих успостави пуна корординација у раду, уз истовремено обављање задатака који су прописима, јасно прецизирани за сваког појединачно, или који су условљени нашом политиком унапређења пољопривредне производње политиком тржишта.